13e JAARGANG — No. 25 — 24 MAART '33

DE REFORMATIE

WEEKBLAD TOT ONTWIKKELING VAN HET GEREFORMEERDE LEVEN

DIE UWE JEUGD VERNIEUWT ALS EENS ARENDS PSALM 103:5

Onder redactie van Dr K. Schilder, Dr C. Tazelaar en Prof. Dr J. Waterink.

Medewerkers: Dr H. A. van Andel, Solo; Ds R. E. van Arkel, Utrecht; Dr Henry Beets, Grand Rapids; Dr C. Bouma, 's-Gravenhage; Ds K. Fernhout, Vreeland; Prof. Dr F. W. Grosheide, Amsterdam; Prof. Dr T. Hoekstra, Kampen; Dr G. Keizer, De Steeg; Dr B. A. Knoppers, Amsterdam; Ds C. Lindeboom, Amsterdam; Dr S. O. Los, 's-Gravenhage; Dr J. W. Marmelstein, Amsterdam; Ds F. C. Meijster, Rotterdam; G. Meima, Groningen; Ds A. Ringnalda, Ermelo; Dr J. C. Rullmann, Wassenaar; J. Strikwerda, Dokkum; Dr J. Thijs, Zwolle; Dr J. Veldkamp, Hilversum; Prof. Dr D. H. Th. Vollenhoven, Amsterdam; Ds J. de Vries, Tilburg; Ds J. D. Wielenga, Franeker; Mr J. A. de Wilde, 's-Gravenhage.

Stukken voor de Redactie zende men aan den secretaris der Redactie:
Dr C. TAZELAAR, 2e Const. Huygensstr. 77, Amsterdam.

Drukkers-Uitgevers:
OOSTERBAAN & LE COINTRE, Goes
Tel. No. 58 — Postrekening No. 36000.

Abonnement: f 2.50 per halfjaar bij vooruitbetaling.
Voor 't Buitenland f 7.50 en voor Ned.-Indië f 6.— per jaar.
Advertentiën: 25 ct. p. regel. — Losse nummers f 0.15.

INHOUD: Hoofdartikel: Abraham Kuyper en de theologie van het Hollandsche Neocalvinisme. V. — Uit de Schrift: Verlaten. (Matth. 26: 56b.) — Kerkelijk Leven: In Memoriam Prof. Dr A. Eekhof. De voorgestelde Gezangen. II. — Pop. Wet. Schetsen: De nieuwe organisatie van het Roomsche Jeugdwerk. III. — Lit. en Kunst: Reportage-kunst. II. — Uit het Pol. en Soc. Leven: Het kapitaal en ons dagelijksch brood. II. — Opvoeding en Onderwijs: „De strijd blijft!" — Ingezonden: Ds Berkhoff en de Hebreeuwsche vocalisatie. — Persschouw. — Kerknieuws.

HOOFDARTIKEL

Abraham Kuyper en de theologie van het Hollandsche Neocalvinisme.

V.

Wanneer we thans nog willen nagaan de beschouwingen van Dr Haitjema over Dr Kuyper als Schrifttheoloog, moet worden vooropgesteld, dat Dr Haitjema heeft uitgesproken, dat Dr Kuyper geen Geref. Schrifttheoloog was in den eigenlijken zin van het woord. De oorzaak van dat feit ligt volgens hem hierin, dat Dr Kuyper palingenesie (wedergeboorte) theoloog was[1]). Immers, wie „uitgaat" van de wedergeboorte en voor wien Geest en Woord niet meer in onlosmakelijke verhouding tot elkaar staan, moet op den duur wel het Woord Gods op den achtergrond dringen. Doordat Kuyper de „zijnswerkelijkheid" der wedergeboorte (de uitdrukking is van Dr H.) op den voorgrond stelde, was het hem onmogelijk het Schriftprincipe tot uitgangspunt van zijn religieus en wijsgeerig denken te maken. Maar het ligt voor de hand, dat Dr Haitjema ook zag, dat Dr Kuyper onophoudelijk bezig was het gezag der Heilige Schrift te verdedigen. Reeds in 1881 hield hij immers zijn rede over de hedendaagsche Schriftcritiek in haar bedenkelijke strekking voor de gemeente des levenden Gods. Maar ondanks dat opkomen voor het volstrekte gezag der Heilige Schrift heeft Kuyper volgens Dr Haitjema toch dat Schriftbeginsel der reformatorische theologie verduisterd, doordat hij „heel duidelijk het Schriftbeginsel als principe der theologie op het Procrustus-bed zijner Calvinistische philosophie legt"[2]). Daardoor was een zuivere visie op het Schriftprincipe onmogelijk geworden. Wel stemt Dr Haitjema toe, dat Kuyper in zijn Encyclopaedie de Schrift waardeert als kenprincipe der theologie, maar principe in den klassiek-gereformeerden zin is ze voor hem niet. Ze is hoogstens norm der Godskennis, maar niet consequent bron der Godskennis. Theologisch kon de Schrift — omdat steeds op den achtergrond verschijnt die aanvaarding van een reeds aanwezig leven — slechts secundaire beteekenis krijgen[3]).

Deze beschouwingen doen eenigszins vreemd aan, wanneer we denken aan het feit van Kuypers zuiver dogmatischen arbeid met name in zijn dogmatiek, waarin juist het Schriftbewijs zulk een groote plaats inneemt. En temeer doet deze kritiek ons vreemd aan, waar Dr Haitjema zelf principieel bezwaar heeft „tegen een bijbelsch-theologischen onderbouw voor een dogmatische uiteenzetting in ons huidig theologisch cultuur-klimaat"[4]). Ik weet wel, dat hier voor Dr Haitjema het vraagstuk van de kerkelijke prediking actueel is, maar vraag toch, hoe vanuit deze afwijzing van den „bijbelsch-theologischen onderbouw" kritiek op Kuypers practischen dogmatischen arbeid te leveren is, als zou hij de Schrift niet zuiver als bron der Godskennis hebben gewaardeerd. Kuyper negeerde niet de ambtelijke bediening des Woords, maar hij gaf haar een andere plaats dan Dr Haitjema wil. Kuyper heeft juist de Schrift tenvolle als bron der Godskennis willen handhaven en haar juist daarom verdedigd tegen de hedendaagsche Schriftkritiek. Hij is er ver vandaan haar als secundair te zien, als zou toch altijd nog het primaire (wedergeboorte) vooropgaan en desnoods alleen zou kunnen functioneeren als bron van Godskennis. Hij ziet juist de Schriftkritiek als een opheffing der theologie en een wegrooven van den bijbel. En zeer positief heeft Kuyper dan ook die verduistering van het Schriftbeginsel, die Haitjema hem verwijt, bestreden in de woorden, die een onderdeel hadden kunnen zijn van een eventueel antwoord van Dr Kuyper aan Haitjema op diens artikel in „Zwischen den Zeiten", dat „het principium onzer Godskennis, d.i. het beginsel, de organische aanvang, de kiem, waar alle Godskennis naar heur deelen uit opspruit, en waarin dus potentieel alle schat der Theologie besloten ligt, niet is de traditie, niet het Christelijk bewustzijn, ook niet het ons ingeplante hooger leven, maar eenigelijk de Heilige Schrifttuur" en hij ziet het als een dwaling der ethische theologie, dat zij „de eigenlijke bron der Godskennis in het ingeplante leven" zoekt[5]). Hebben we in ons vorige artikel gezegd, dat Haitjema Kuypers wedergeboortebeschouwing consequent deïstisch heeft geïnterpreteerd, we meenen nu te mogen zeggen dat hij Kuyper, wat de verhouding: wedergeboorte—H. Schrift betreft, min of meer geïnterpreteerd heeft als ervaringstheoloog en we kunnen ons aan den indruk niet onttrekken, dat Haitjema meermalen onwillekeurig is uitgegaan van een identiteit tusschen de beschouwingen van Kuyper en die van den Erlanger theoloog Frank. Wat Haitjema van Kuyper schrijft op dit punt, past voor een groot deel op Frank, voor wien inderdaad in zijn theologie de Schrift als kenprincipe secundair wordt ten opzichte van het reëel aanwezige feit der wedergeboorte. Maar op Kuyper zelf klopt het niet, tenzij we zouden willen aannemen, dat zijn handhaving van het volstrekte gezag der Heilige Schrift en zijn loslaten van de ethische theologie een „Fremdkörper" in zijn denken geweest is en dat die handhaving slechts de vrucht was van de overweging, dat de gemeente anders haar vastigheid zou kwijtraken.

Het ligt voor de hand, dat de vragen van wedergeboorte en Schrift nauw samenhangen. Maar wat zou een discussie over de theologie van Dr Kuyper direct veel vruchtbaarder zijn, wanneer Dr Haitjema niet meer Kuypers wedergeboortebeschouwingen interpreteerde als een transponeeren van het humanisme op Christelijk terrein, als een (zij het door vroomheid geremde) humanistische persoonlijkheidskultuur, maar meer zocht naar den nauwen samenhang met het geheel der theologie, met de vragen van schepping en herschepping, van rechtvaardigmaking en heiligmaking, met de vragen van de aansluiting van het subject aan de Openbaring Gods, vragen, die immers ook in de dialectische theologie nog allerminst tot oplossing zijn gekomen[6]).

* * *

Dr Haitjema zegt in zijn artikel in Zwischen den Zeiten, dat hij de Schriftbeschouwing van Kuyper niet tot in bizonderheden zal nagaan. Maar uit wat hij tot nu toe gepubliceerd heeft, kunnen we ons toch wel eenigszins voorstellen, hoe hij zich haar grondlijnen denkt. Hij spreekt n.l. uit, dat de theologische wortel van Kuypers Schriftleer eveneens ligt in de theologie der 17e eeuw; meer in Voetius' geschriften met de onderscheiding tusschen historisch en normatief Schriftgezag dan in Calvijn. Hij wijst op het gevaar van scholastiek, als men „waarheid" in de christelijke religie direct en realistisch opvat in plaats van als geloofswaarheid. Aan deze woorden, die alleen te verstaan zijn in verband met Haitjema's waardeering voor de dialectische theologie, voegt hij echter direct toe, dat de leerlingen onder de Neocalvinisten nog veel verder gegaan zijn dan Kuyper zelf. „De jongste ontwikkeling van het Schriftgeloof in de vrije Gereformeerde Kerken in Holland zou Kuyper zeker niet hebben goedgekeurd"[7]).

Met deze algemeene aanduiding heeft Dr H. echter niet willen volstaan. Hij ziet n.l. in het Nieuw-Calvinisme (zij het in voorzichtiger vorm) met zijn leer der organische inspiratie een voortzetting „van het proces van de vergoddelijking van den menschelijken factor in de Heilige Schrift"[8]), een proces, dat reeds in de 17e-eeuwsche scholastiek is begonnen. Men moge wijzen — aldus Haitjema — „op den arbeid van mannen als Noordtzij, van Gelderen, Grosheide en Greijdanus", die het ongerept blijven van den mensch-auteur als levend-bewust orgaan, ook met erkenning eener graphische inspiratie, staande houden, toch krijgt de vergoddelijking van den menschelijken factor hier een plaats. We staan hier wel voor een zeer belangrijk punt in de verhouding van Dr Haitjema tegenover het z.g.n. Neocalvinisme en de gronden voor deze beschuldiging boezemen ons dan ook veel belang in.

De grond, die Dr Haitjema aanvoert is deze, dat men „de waarheid van de belijdenis van de Heilige Schrift als Gods Woord tot rechtlijnige waarheid maakt, en het — teeken tusschen Bijbel en Gods Woord zóó dogmatisch-direct laat gelden, dat men over goddelijke waarheid in het Bijbelwoord meent te kunnen beschikken en de oer-paradox der openbaring, de zelfontlediging van den God der openbaring, wel meent te kunnen overslaan in de Schriftbeschouwing".

Het is niet zoo gemakkelijk, te verstaan, wat Dr Haitjema ten diepste bedoelt. Temeer waar hij zonder naderen overgang spreekt van een met alle geweld uit den bijbel afleiden van de goddelijke grondschets van de heele wereld- en levensbeschouwing, terwijl hij — zooals we in ons 3e artikel zagen — als de fout van de gedachte der souvereiniteit in eigen kring signaleerde, dat daardoor de invloedssfeer van het Woord Gods werd begrensd! Als Haitjema's hoofdbedoeling is aan te merken, dat de dogmatisch-directe identificeering van bijbel en Woord Gods den bijbel maakt tot een statisch orgaan, tot een gegeven iets, waarmee men „werken" kan, waaruit men „afleiden" kan, waaruit alle dynamiek is weggevloeid en waarin dan de vergoddelijking van den menschelijken factor zou openbaar worden. Deze beschouwing hangt o.i. ten nauwste samen met de Schriftbeschouwing der dialectische theologie, die ook zoo scherp protest aanteekent tegen die directe gelijkstelling van bijbel en Woord Gods en tegen de statische

---

[1]) Haitjema, Zwischen den Zeiten, 1931, pag. 367. Ook deze terzijdestelling van het Schriftbeginsel wordt door Haitjema in verband gebracht met Kuypers „humanistische" herkerstenings-idealen: „Dat dit déraillement van Kuyper samenhangt met een onwillekeurige capitulatie tegenover de humanistische tendenzen der moderne kultuur, kwam voor mij vast te staan, sinds ik in Kuypers geweldigen arbeid het titanisch motief onderkende van een „Gegenstück" te leveren naast het Duitsche idealisme, met als uitgangspunt de idee van den „mensch der palingenesie" i.p.v. den ongebroken, natuurlijken menschengeest." Het Woord Gods in de moderne cultuur, pag. 111.

[2]) Het Woord Gods in de moderne cultuur, pag. 109.

[3]) Zw. d. Zeiten, 1931, pag. 348.

[4]) Haitjema, Verzoening, Onder Eigen Vaandel, 1930, pag. 179 vgl. ook: Haitjema, Zestig jaren Nederlandsche Theologie, O. E. V., 1931, pag. 42-43.

[5]) Kuyper, De hedendaagsche Schriftcritiek enz., 1881, pag. 10.

[6]) In „Het Woord Gods en de moderne cultuur", pag. 166, zegt Haitjema, dat men de dialectische theologie meermalen beschuldigd heeft, dat zij de natuur als aansluitingsmogelijkheid voor Gods genadewerk gevaarlijk terzijde stelt en hij spreekt dan van „veel afschuwelijk misverstand". We laten deze kwesties hier rusten, maar wijzen er slechts op, dat door conflicten in de dialectische theologie zelf het bewijs is geleverd, dat het hier niet gaat om misverstand, maar om wezenlijk verschil in centrale vragen, vgl. de dissertatie van Dr K. Schilder „Zur Begriffsgeschichte des „Paradoxon", o.a. pag. 365 en 367.

[7]) Dr Kuyper wordt hier door Dr H. opgeroepen als kriticus *tegenover* de ontwikkeling in de Gereformeerde Kerken. Kuyper wist nog, dat de Bijbel niet als handboek voor allerlei principia van wereldbeschouwing kon worden gebruikt. Maar latere generaties Neocalvinisten achtten de waarheid Gods in Genesis slechts dan veiliggesteld als een synode besloot, dat de boomen in het paradijs zintuigelijk-waarneembare boomen geweest waren. Gronden voor zijn overtuiging, dat Kuyper hier „hult" zou hebben geroepen, voert Haitjema niet aan. In Stelling XIII van zijn referaat over „Reorganisatie en Leertucht in verband met de quaestie-Geelkerken", zegt H., dat hij „de epigonen van Dr A. Kuyper, die de geniale geestesdiepte van den grootmeester van het Nederlandsche Nieuw-Calvinisme missen", „in versneld tempo" de vruchten had laten vallen en hij noemt dan „rationalistische redeneerwijze", zucht naar eenvormigheid, antithesedrijven en partijdwang, bijna wellustige voorkeur voor nuchterletterlijke klaarheid en duidelijkheid in de Schriftopvatting. Juist in het ontbreken van één zakelijke, essentieele, theologische aanwijzing ligt o.i. het bewijs, dat Dr H. de centrale vragen, die hier aan de orde zijn, simplificeert.

[8]) Haitjema, Het Woord Gods in de moderne cultuur, pag. 118.